

100 éves a szociológia országos szakkönyvtára

Szabó Ervin szociológiai világbibliográfiájától a világhálón megjelenő szociológiai adatbázisokig

REISZ László

Pillanatképek az elmúlt 100 évből

Az évfordulók, különösen egy 100 éves évforduló a propagandaértékén és az ilyenkor jószerint kötelező megemlékezéseken túl, mindig hordoz magában valami igazán fontosat, elgondolkodtatót is.

A jelent bárki láthatja, értékelheti, de milyen volt a múlt, a kezdetek, s főleg mit tanulhatunk belőlük? Ezeknek a kérdéseknek a felvetésére mi lehet alkalmasabb az egy-egy évforduló kapcsán történő megemlékezéseknél?

Könyvtárunk társadalomtudományi kötődése – akár úgy is fogalmazhatjuk: Szabó Ervin társada-

lomtudományok iránti elkötelezettsége – a kezdektől fogva nyilvánvaló. De próbáljuk csak megérteni azt a kort, a századforduló világát!

A századforduló értelmiségében élt egy igen erős hit, meggyőződés – ma már inkább illúzióknak nevezhetnénk – a haladásban, a haladás minden akadályt legyőző erejében. Hitték, hogy a tudomány idővel minden kérdést megválaszolhat, s a jövő tökéletes társadalmában tökéletessé vált emberek élnek majd. Az eugenetika – az ember öröklődő tulajdonságait a testi és szellemi képességek javítására hasznosítani szándékozó genetikai irányzat – ekkor még nem vesztette el ártatlanságát: a kor ismert

francia filozófusa, *August Forel* egyenesen a jövő nemzedékei boldogsága zálogának tekinti.

Hitték, hogy a tudomány minden akadályt legyőzhet: a *Verne* regények technicista optimizmusát e boldog, Titanic előtti időkben a *Bleriok*, a „modern idők aviátorai” megerősíteni látszottak. *Wells* „jövővárosának” utcáin a járdák mozgó járszalagokként vitték a gyalogosokat.

Hitték, hogy az új évszázad az idejétmúlt tanokkal, társadalmi berendezkedésekkel is leszámol, hiszen miért ne követné a társadalom fejlődése is a tudomány, a technika fejlődését.

Azt gondolták, hogy a háború lassanként megszűnik: *Buday László* 1910-ben a „*Gépfegyver szociológiájáról*” szóló értekezésében¹ utal arra, hogy a fegyverkezési verseny s a haditechnika fejlődése feltehetőleg már önmagában távol tartja a háborút a modern társadalmaktól, hiszen „*ma már a nemzetek háborúja is úgyszólván megszűntnek tekinthető Közép-Európában. (...) Anglia és Németország gazdasági feszültsége aligha fog háborút alakjában lecsapódni...*”

Méray, kora társadalomtudományának fenegyereke (bár ő minden bizonnyal tiltakozna e megfogalmazás ellen) a társadalmi folyamatokat az emberi sejtfeljődéssel párhuzamba állítva már a századfordulón a „háborúk haláláról” beszélt, mint amelyek a keresztény-római kultúrkörben immár túlhaladottnak tekinthetők.

Ez hát a kor, amelyben a társadalomtudományok rohamos fejlődésnek indultak. Hol a helye, mi a teendője a könyvtárosnak ebben a világban?

Nem tudós, nem alkotó, hanem mások gondolatainak megőrzője, rögzítője, feltárója. E köré sző ideológiát, ebből kreál tudományt magának, mely részben öngizolásul szolgál, részben valóban hasznos funkcióval bír: egyszóval a maga módján a könyvtáros is részt kér magának az utópiában, a jövő társadalmában. Íróasztala mellett egyértelmű, hierarchikus rendszerekben, kategóriákban gondolkodik, melyekben a tudomány, a világ egyszer s minden-

korra elhelyezhető, feltérképezhető lesz. A klasszikus hierarchikus osztályozási rendszerekben ez a századfordulós optimizmus tükröződik.

A világ rendszerezhetőségéről, nehéz lemondani. Gondoljunk csak a világbibliográfiák optimista koncepciójára, vagy a „nemzeti könyvtárak” lokális szintre degradált mindenhatóságára.

Ám, ha az átalakulás elengedhetetlen: ha a tudás mindenható, kézenfekvő, hogy mindenkire el kell juttatni:

„*Ha rozoga lett a házatok, ha düledeznek a falai, mit csináltak? Zászlót tűztök ki rá, avagy nemzeti színűre festitek, hogy össze ne omoljék?! Úgy-e nem, hanem megerősítitek a falakat, esetleg új fundamentumot ástok neki. A nemzet házával is úgy van: a külső dísz mit sem használ, ha az alapok ingadoznak. A nemzeti lét alapja pedig a nép ereje, gazdagsága, műveltsége.*” – írja *Jászi Oszkár* 1907-ben.²

Ez áll Szabó Ervin „public library” koncepciója mögött: 1913–14-ben nyíltak meg az első, ilyen mintát követő népkönyvtárak Budapesten. *Somló Bódog*, a kor egyik neves szociológusa, aki 1908-ban nyolc boldog és termékeny hetet töltött a brüsszeli Solvay-intézet vendégeként, meleg szavakban emlékezik meg az ottani könyvtárról, a könyvekhez való szabad hozzáférésről és a „láthatatlan” könyvtárosokról, akik ugyanakkor szükség esetén azonnal készen állnak a segítségére.

Szabó Ervin progresszív gondolkodású ember volt. Kora modern gondolkodója, éppenséggel könyvtárosa is. Elmondható, hogy ez az ember, akiről barátja, *Jászi Oszkár* megírja, hogy „*azt lehet mondani, hogy egész életében soha egy napig nem volt teljesen egészséges*”³ félelmetes vitalitással küzdött sorsa ellen. Mindent, amit csinált, a lehető legjobban akarta végezni. Könyvtárosként is ilyen volt. A szűk hivatali kereteken túllépő „nyitott” könyvtárban gondolkodott.

Szükségképpen szakítani kellett a „hagyományos könyvtáros” fogalmával is. A könyvtáros filosz, a „jobb híján” tudós könyvtáros, aki mintegy mellék-

tevékenységként végzi könyvtárosi teendőit elavult, helyét az adott területet jól ismerő szakembernek kell elfoglalnia.

Hogy ez mennyire nem csak az ő elszigetelt véleménye volt, azt *Madzsar József*nek, az Egyetemi Könyvtár működését bíráló munkájának szavai is megerősítik, amikor „*általánosan művelt és biztos judíciummal bíró, de amellett speciális szakban teljesen otthonos könyvtárosok*”-ról beszél.

Szabó Ervin is ilyen könyvtárosokkal dolgozó könyvtár kialakítására törekedett. Az anekdoták szintjén őrződött meg a gumisarkú cipőt viselő könyvtáros hölgyek esete, de arról kevesebbet olvastunk, hogy kora legmodernebb munkaszervezési-mérési módszereivel elsőként próbálta felmérni, hogy az egyes könyvtári folyamatok egy-egy könyvre vetítve ténylegesen mennyi időt vesznek igénybe.

Szabó Ervin kiváló nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett. Könyvtárosként, vezetőként kora szakmai élvonalába tartozott. Mint tudjuk, jelentős szerepe volt a kor legmodernebb decimális osztályozási rendszerének elterjesztésében.

Természetes, hogy könyvtárigazgatóként a Fővárosi Könyvtárban is ezt az osztályozást alkalmazta 1912-től.

Kora legmodernebb szociológusainak munkái mellett nagy gondot fordított az elődök tevékenységére is. A könyvtár állományában a társadalomtudományi gondolkodás klasszikusainak — *Comte*, *Tocqueville*, *Owen* művei is szerepelnek, lehetőleg első kiadásaiikkal, sőt némely esetben dedikáltan is.

Szabó Ervin dokumentátori, bibliográfusi tevékenysége is kiemelkedő volt. 1902-ben őt bízták meg az *Otlet* és *La Fontaine* kezdeményezésére 1895-től induló világbibliográfia társadalomtudományi részének szerkesztésével.

A két világháború közötti időszakból a *Krisztics Sándor* nevéhez fűződő, 1926-ban induló magyar társadalomtudományi bibliográfia kezdeményezést emelhetnénk ki. Ez tulajdonképpen 7 budapesti

nagykönyvtár aktuális beszerzéseit regisztrálta. Az 1940-es évek elején *Könyves Tóth Kálmánné* tett kísérletet a magyar társadalomtudományi bibliográfia összeállítására, de ennek csak két, 1941-re és 1942-re vonatkozó füzetet készült el.

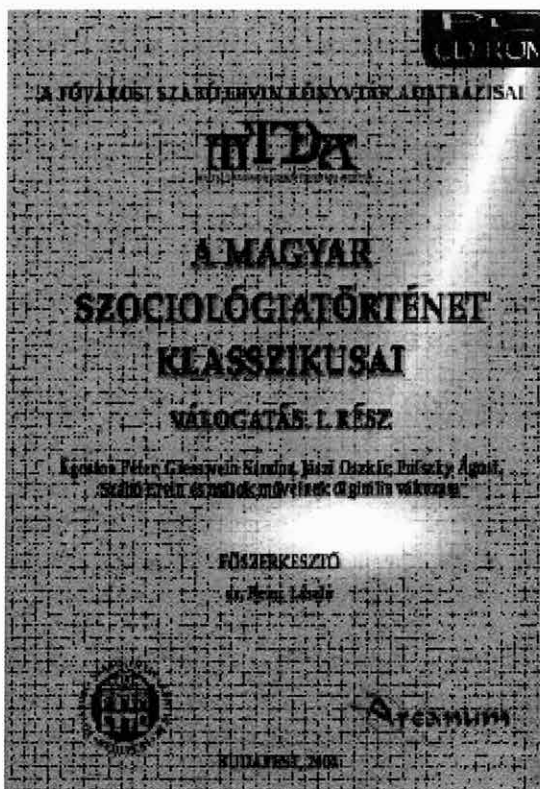
Társadalomtudományi dokumentációs tevékenység a FSZEK-ben

Az előzőekben azt próbáltam érzékeltetni, hogy melyek voltak könyvtárunk száz esztendőös hagyományainak gyökerei. Most nézzük meg, hogy az utókor hogyan sáfárkodott a ránk hagyott örökséggel.

Az elődök következetesen vállalt hagyományainak köszönhetően, a magyar könyvtárügy 1968-as átfogó szabályozása során a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat országos szociológiai szakkönyvtárrá minősítették. Mindez szorosan összefügg a hatvanas, hetvenes évek társadalmi folyamataival, a szociológia „tudományos rehabilitációjával” és hivatalos intézményrendszerének kiépülésével.

1973-ban a könyvtár keretén belül megalakult a „*Szociológiai dokumentációs osztály*”, vagy ahogy mostanában hívjuk, a *szociológiai gyűjtemény*. Tevékenységének előterében a – nemzetközi irodalom reprezentatív gyűjtésén és országos hasznosításán túl – kezdetektől fogva a magyar szociológiai irodalom feltárása állt. A feldolgozás két időponttól indult el: a kurrens – az osztály alapítását megelőző 1972-es tárgyévétől –, a retrospektív pedig – a magyar szociológia „hivatalosan elismert” kezdetének tekintett *Huszadik Század* alapításától, az 1900-as évtől indult.

A Szociológiai osztály nagyszabású retrospektív forrásfeltáró tevékenysége eredményeként 1970–1985 között közreadta az akadémiai nívódíjjal is elismert *Magyar szociológiatörténeti bibliográfia* öt kötetét. Az első három kötet az 1900 és 1919 közötti időszak reprezentatív társadalomtudományi bibli-

ográfiája, s egyben a vezető folyóiratok (*Huszedik Század, Szabadgondolat, A munka szemléje*) repertórium.

A IV/A kötet az 1919–1929 közti évtized több mint 200 folyóiratát és könyvanyagát, az ötödik pedig egy nagyon rövid periódust, az 1945–1947 közötti éveket dolgozta fel. (Sajnos, az 1930–1944 közötti időszak bibliográfiájának összeállítására erőforrások hiányában eddig még nem kerülhetett sor.)

A szociológiai történelmi feltárást az ugyancsak akkoriban indított *Magyar Szociológiai Történelmi Füzetek* c. sorozat tette teljessé, melynek keretében számos klasszikus, nemzetközi érdeklődésre is számot tartó magyar szociológus (*Szende Pál, Polányi Károly, Mannheim Károly*) életmű-bibliográfiáját jelentettük meg. Ezen kívül ugyancsak e sorozat keretében készült el az ELTE Szociológiai Intézetével együtt-

működve a *Magyar Szemle*, ill. a *Társadalomtudomány* c. folyóiratok repertórium.

A Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma (MTDA)

A Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívuma (MTDA) az osztály retrospektív forrásfeltárás vonalába tartozik. Az archívum alapkonceptiója az, hogy a tágan értelmezett társadalomtudományi irodalmat az 1848–1948-as időhatárok között digitális formában tegye hozzáférhetővé. Az MTDA a méltán „klasszikus” szerzők elérhetőségének biztosításán túl a korszak reprezentatív szellemi irányzatainak bemutatására is törekszik, ezért, kordokumentum jelleggel, esetleg kevésbé ismert szerzők egy-egy munkája is szerepel a digitalizálásra kiválasztott művek között. A kiválasztás politikai szempontból teljesen semleges. A beszkenelt szövegek eredetije eredetiben már nem hozzáférhető a nagyközönség számára, viszont ilyen formában mégis olvashatók, kutathatók ezek a források is. Eddig kb. 36 ezer oldal, kb. 360 könyv került digitalizálásra javarészt önerőből, külső támogatás nélkül.

A feldolgozás elvileg két lépcsőben, az 1848–1919, illetve 1920–1948-as között keletkezett dokumentumokra bontva történik. A szerzői jogi megfontolások miatt a „jogtisztá” szerzők művei prioritást élveznek. A feldolgozás menete a következő:

1. A feldolgozandó mű kiválasztása;
2. A mű szkennelése;
3. OCR (optikai karakterfelismerés), majd az eredmény exportálása MS Wordbe;
4. Korrektúrázás Wordben;
5. PDF-állomány előállítás;
6. A PDF-állomány utókorrektúrája.

Látható, hogy az anyag alapformátuma pdf, ami mind a letöltést, mind pedig az on-line hozzáférést

Adatbázisok - Microsoft Internet Explorer

http://www.arcanum.hu/fszek/

Keresés:

keresési stratégiák

FSZEK

MTDA - A magyar szociológiatörténet klasszikusai I.
Régi magyar fókrajz

A
**Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Szociológiai Gyűjteménye**
bemutatja
Magyar Társadalomtudományi Digitális Archivum
A magyar szociológiatörténet klasszikusai
Válogatás. I. rész
Főszerkesztő: dr. Reisz László

A művek eredetije a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyűjteményébe tartozik, és a magyar kulturális örökség részét képezi. A projekt célja, hogy a magyar szociológia- és társadalomtudomány-történet klasszikus alkotásait a lehető legkorszerűbb technológiával örökítse át az utókornak. Ajánljuk ezt az adatbázist mindazoknak, akik tudományos vagy oktatási céllal közzétenek a magyar kultúra, tudomány- és társadalomtörténetnek ehhez az izgalmas korszakához. A kiadvány HTML és PDF formátumban is tartalmazza a műveket, megőrzi az eredeti dokumentumok tördelését, illusztrációit, ugyanakkor lehetőséget biztosít a szabadszöveges keresésre, az anyag egészének vagy részének nyomtatására, kommentálására, vagy más alkalmazásokba történő átemelésére.

biztosítja, de CD-ROM-on történő forgalmazás esetében is megfelelő.

A pdf a feldolgozott művek számos, mind kép, mind szöveges formátumba való utólagos exportálását teszi lehetővé. Opcionálisan a felhasználóknak különböző szintű jogosultságok állíthatók be, a kész anyag szerkesztése, kommentálása vagy nyomtatása tekintetében.

Alapelv, hogy a feldolgozás optikai karakterfelismeréssel (OCR)-rel történik, azért, hogy az eredeti szöveg tördelése, ábrák, mellékletek gyakorlatilag eredeti formájukban maradván a dokumentum, vagy akár az adatbázis egésze kereshető, indexelhető legyen. Így a feldolgozott – lehetőleg első kiadású – eredeti dokumentum elektronikusan teljesen kiváltható.

Az archívum jelenlegi állapotában a következőket tartalmazza:

- 1848–1919 között: 129 könyv (20 174 oldal)
- 1919–1948 között: 228 könyv (30 580 oldal)
- Előkézsületben: 183 könyv
- Becsült végső terjedelem: 130 000 oldal (550-600 könyv)

2004-ben az Informatikai és Hírközlési Minisztérium „24. óra” pályázatának keretében nyert 10 milliós támogatás segítségével – többek között – lehetőségünk volt 44 könyv digitalizálására, megközelítőleg 8000 oldal terjedelemben.

Ennek eredményeként jött létre a „Magyar Szociológiatörténet klasszikusai” c. CD-ROM, melynek anyaga a FSZEK honlapjáról a linken, vagy az Arcanum Kft. <http://www.arcanum.hu/fszek/> linkjéről is letölthető.

A tervek az MTDA további bővítésére

Az MTDA közelebbi terveit illetően három irányba szeretnénk folytatni a munkát:

1. A „Magyar Szociológiai Történet klasszikusai” c. CD-ROM folytatása, megközelítőleg 54 szerző 9600–10 000 oldalt kitevő anyagával.
2. A 20. század reprezentatív, haladó gondolkodású lapjának, a „Huszadik Század”-nak a digitalizálása. A lap 19 évfolyama több mint 21 000 oldalt, s megközelítőleg 1600 ívet tesz ki. Az anyag feldolgozása csaknem teljesen elkészült, 7 év korrekktúrájának munkálatai vannak még hátra, várhatóan 2005 februárjára készül el.
3. A *dualizmus kora társadalmi atlasza*. Ez egy komplex adatbázis, mely az 1880-as népszámlálásának (az első teljes körű, községsoros népszámlálás) anyagát feldolgozó adatbázis, melyet 1878-as egyletstatisztikai, illetőleg 1881-es helységnévtár infrastrukturális adataival egészítünk ki. Az adatok alapján a történeti Magyarország etnikai, felekezeti és kulturális jellemzői ismerhetők meg. Az alapadatbázis jellemzői speciális megoszlásokban térképen, illetve grafikusán is ábrázolhatók.

A FSZEK szociológiai osztálya másik lényeges tevékenységi területe a kurrens szociológiai irodalom feltárása.

Bibliográfiánk *Szociológiai Információ* címen 1972-es tárgyévvel kezdődően 1989-ig jelent meg nyomtatásban. A válogatás folyamatosan követte a szociológia állandóan változó, bővülő tematikáját, fogalmi rendszerét. A máig megőrzött, de továbbfejlesztett témakör-felosztás az *UNESCO International Bibliography of the Social Sciences. Sociology* korabeli mintáját követte. Az alkalmazott tárgyszórendszert a speciális magyar elvárásoknak megfelelően rendszeresen fejlesztették.

A bibliográfia mindig érzékenyen reagált az aktuális társadalmi problémákra: tematikus bibliográfiákban mutatták be, pl. a cigányság helyzetével, vagy a devianciával kapcsolatos szakirodalmat.

A könyvtár az adatfeldolgozás terén is igyekezett lépést tartani az elérhető legkorszerűbb technikákkal. 1983-tól már történtek kísérletek a bibliográfiai munka számítógépesítésére, majd 1987-től a TEXTAR adatbázis-kezelő rendszer segítségével építjük mi is az adatbázisunkat. 1990-től a bibliográfiát csak mágneses adathordozón forgalmaztuk. Az adatbázis szakmai megítélése igen pozitív volt, s ennek köszönhetően az OTKA Szociológiai szakmai zsűrijének támogatásával az 1990-es években lehetőségünk nyílt a bibliográfia retrospektív kibővítésére is, így a „modern anyag” 1970-től megközelítőleg teljesnek tekinthető. A Nemzeti Kulturális Alaptól nyert további pályázati támogatásnak köszönhetően megindult az adatbázis kiadása CD-ROM-on, fokozatosan bővülő állománnyal. A CD-ROM – nemzetközi érdeklődésre számítva – angol nyelvű keresőfelülettel is rendelkezik. A munkálatok informatikai háttérét az Arcanum Adatbázis Kft. biztosította.

Igen fontos esemény, hogy 2004 februárjától az adatbázis elérhetősége alapvetően megváltozott, a FSZEK honlapjáról SZOCIOWEB néven – magyar és angol nyelven – a világhálón is elérhetővé vált. (<http://database.fszek.hu:2009/szocopt/szoc0402.htm?v=szoc&a=start&a1=>)

A Szocioweb évi 200 folyóirat, 1000 könyv analitikus feltárásán alapul, s mintegy 110 000 tételt tartalmaz. Ezek tetszőleges kombinációkban rendezhetők, minden lényeges adat szerint visszakereshetők.

Távlati céljaink között szerepel, hogy pótoljuk a történeti anyag hiányait, továbbá az adatbázis részleges full-textes bővítése, amire későbbi pályázatok révén elnyerhető támogatások függvényében kerülhet sor.

SzocioWeb
A Szociológiai Információ internetes változata
A magyar vonatkozású szociológiai irodalom válogatott bibliográfiai adatbázisa
1970-2004

Készült:
a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai gyűjteményében

az OTKA, az NKÖM és az NKA Könyvtári kollégiumának támogatásával, valamint 1996 folyamán a Magyar Szociológiai Társaság tagjainak segítségével

Végezetül

Mivel lehetne lezárni egy ilyen megemlékezést? Szabó Ervin modern könyvtárat álmotzott és valósított meg. A FSZEK ma is modern könyvtár.

Nemcsak az épület tükrözi a századelő és a modern kor találkozását, hanem a könyvtár egész szellemiségére elmondhatjuk, hogy a hagyomány és a korszerűség kettőssége jellemzi. A nagy léptékű informatikai fejlesztések után katalógusunk, – mely tükrözi a teljes gyűjteményt – on-line elérhető. Legutóbb már a kéréslapok szintjén is számúztuk a papírt: a hálózatról közvetlenül rendelhető, lekérhető a könyvek. Adatbázisaink a világhálóról elérhetően is magyarul és angolul egyaránt használhatók.

A központi könyvtár beiratkozott olvasóinak száma meghaladja a 70 000 főt. Csúcsidőben olykor csaknem 8000 olvasó fordul meg nálunk naponta, ezért méltán mondhatjuk, hogy egyike vagyunk Bu-

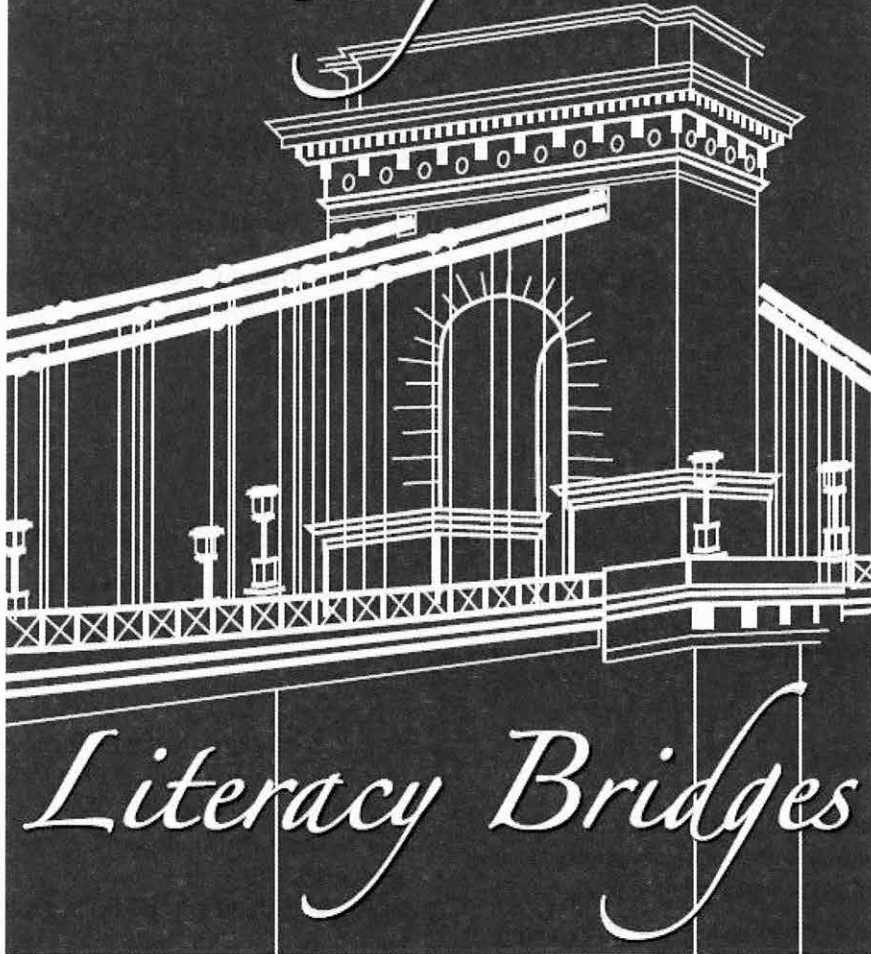
dapest leglátogatottabb kulturális intézményeinek. Láthatjuk, a könyvtárat nem a protokoll, nem a megemlékezések minősítik, hanem a felhasználók, akik szívesen jönnek hozzánk és szívesen töltik itt az idejüket.

Úgy gondolom, hogy a tradíciók ápolása nem szavakban, hanem a tényleges gyakorlatban mutatkozik meg. Tartsanak részrehajlónak, de úgy érzem, hogy a mai Szabó Ervin könyvtár ebben a tekintetben is méltó alapítója emlékéhez.

Jegyzetek

1. BUDAY László: A gépfegyver szociológiája. In: Huszadik század, 1910. 1-2. sz. 96. p.
2. JÁSZI Oszkár: Az új Magyarország felé. In: Huszadik Század, 1907. 1. sz. 11. p.
3. JÁSZI Oszkár: Szabó Ervin élete és munkája. In: Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48-49-es magyar forradalomban. Bp. Népszava, 1945. 12. p.

Building

Literacy Bridges

INTERNATIONAL READING ASSOCIATION
21ST WORLD CONGRESS ON READING

Budapest, Hungary

AUGUST 7-10, 2006